

De ontwikkeling van de clavecimbelbouw na 1800

door Anne Faulborn

Met het overlijden van Bach in 1750 verdween het clavecimbel steeds meer van het toneel en werd zijn rol overgenomen door de pianoforte.

Maar toch was het instrument in de negentiende eeuw niet helemaal in vergetelheid geraakt. Zo gaf de Franse pianist Louis Diémer (1843-1919) in de tweede helft van de negentiende eeuw 'historische concerten' met solo- en kamermuziek uit de barok periode. Hij bespeelde een clavecimbel van Pascal Taskin uit 1769.

In Engeland gaven de pianisten Ignaz Moscheles, Ernst Pauer en Carl Engel en aan het einde van de negentiende eeuw Alfred Hipkins 'historische concerten'.

Na de Engelse bouwer Kirckman, die zijn laatste instrument in 1809 bouwde, hebben restauratoren zoals Tomasini, Dante en Fleury in Parijs enkele nieuwe instrumenten gebouwd. Zij werden af en toe gebruikt als continuo-instrument in oratoria en opera's.

In 1882 werd het Taskin-clavecimbel van Louis Diémer door Tomasini gerestaureerd en uitgeleend aan de pianofirma's Erard en Pleyel in Parijs die interesse hadden om clavecimbels na te bouwen. Op de expositie in Parijs in 1889 stelden beide bedrijven clavecimbels tentoon. Ook Tomasini liet een instrument zien dat gebaseerd was op een instrument van Hemsch uit de achttiende eeuw. Alle drie de instrumenten bevinden zich nu in de collectie in Berlijn. Diémer presenteerde tijdens de

tentoonstelling 'historische concerten' die enthousiast werden ontvangen.

De vroege instrumenten van Erard en Pleyel met 2 manualen, 5 octaven en dispositie 2 x 8', 1 x 4' leken meer op clavecimbels van Kirckman en Shudi uit de late achttiende eeuw dan die van Taskin.

De kast zag eruit als een vleugel en was veel zwaarder. Ook de snaren en de brug waren zwaarder als in historische instrumenten. De dokken waren van hout met traditionele dempers. Erard gebruikte kietjes van ravenpennen voor de lage 8', de andere registers waren met leer bekleed. Bij Pleyel waren alle registers uit leer. Beide bouwers gebruikten pedalen voor de registerwisseling.

De Franse violist Arnold Dolmetsch had zijn opleiding gevolgd aan het conservatorium in Brussel, waar hij historische concerten bijwoonde, die uitgevoerd werden op historische instrumenten. Ook had hij gestudeerd aan de Royal College of Music, Londen. Rond 1890 begon hij in Londen concerten te geven met renaissance- en barokmuziek. Tot 1890 had hij een clavecimbel met twee manualen van Kirckman, een Italiaans virginaal en een groot Duits clavichord gerestaureerd. Zijn concerten trokken steeds meer publiek. In 1894 bouwde hij zijn eerste clavichord en in 1896 zijn eerste clavecimbel, een 1-manuallig instrument met omvang G' tot f''' en dispositie 2 x 8' en luit, dat op de 'Arts and Crafts Exhibition' in Londen werd tentoongesteld. De dirigent Hans Richter was zo onder de indruk van dit instrument dat hij Dolmetsch in 1897 uitnodigde de recitatieven uit Mozart's Don Giovanni op zijn instrument te begeleiden.

Vanaf 1902 reisde hij rond in de Verenigde Staten en gaf concerten met oude muziek. Van 1905 tot 1910 leidde hij op uitnodiging van de bouwer Chickering de afdeling voor productie van clavecimbels, clavichorden, luiten en violen. In die tijd bouwde hij dertien clavecimbels, instrumenten met twee manualen, afgeleid van een Frans clavecimbel uit de achttiende eeuw (1764, 'Couchet-Taskin', Edinburgh). De klank van deze

instrumenten kwam het dichtst bij de historische instrumenten.

Van Boston ging Dolmetsch naar Parijs waar hij werkte bij Joseph Gaveau van 1911 tot 1914. Van daaruit keerde hij in 1914 terug naar Engeland waar hij in Haslemere, Surrey, zijn bedrijf oprichtte. Zijn instrumenten werden vooral bespeeld door Violet Gordon Woodhouse die in 1920 de eerste plaat met clavecimbelmuziek opnam.

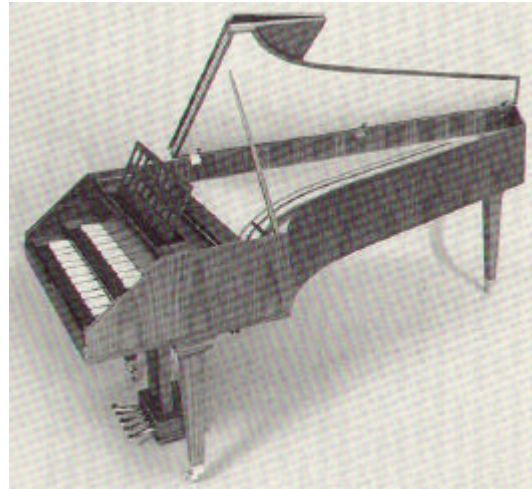
In Duitsland en Centraal Europa ging de herontdekking van het clavecimbel langzamer. Pas in 1899 bouwde Wilhelm Hirl in Berlijn een nieuw instrument. Het was gebaseerd op een clavecimbel dat toegeschreven werd aan Bach maar dat in de negentiende eeuw was omgebouwd en daarna beschikte over de dispositie 16' en 8' op het ondermanuaal en 8' en 4' op het bovenmanuaal. Deze historische vergissing leidde ertoe dat alle nieuw gebouwde instrumenten over deze 'Bach-dispositie' beschikten. Andere vroege bouwers in Duitsland waren Karl A. Pfeiffer (Stuttgart), Johannes Rehbock (Duisburg) en Georg Steingraber (Bayreuth).

Erard bouwde alleen voor een korte periode clavecimbels maar Pleyel ging door met zijn productie. In 1912 werd op verzoek van Wanda Landowska, de eerste internationaal bekende claveciniste, een nieuw Pleyel-model geïntroduceerd aan het Breslau-Bach-Festival. Dit werd het model waarop Landowska tot haar dood in 1959 speelde.

Na 1923 werd aan het nieuwe Pleyel-model een ijzeren frame toegevoegd die de dikke snaren met hoge spanning moest dragen. De ribben waren bijna gelijk aan de moderne vleugel, de gefineerde kast zwaar gebouwd. De aanslag was diep en de omvang van het 5-octaven manuaal gelijk aan die van de piano.

De wangen lieten op elegante wijze de handen van de speler zien. Er waren extra dempers vo or de 16' toegevoegd, de registers werden bediend met 7 pedalen. De dispositie bestond uit 16', 8', 4' op het ondermanuaal, 8', nasaal en luit op het bovenmanuaal.

De komst van het nieuwe Pleyel-model had grote invloed op de ontwikkeling van de clavecimbelbouw in Duitsland. Bouwers namen de dispositie, het ijzeren frame en de zware constructie over zoals Maendler-Schramm (München, werkplaats vanaf 1906) en Neupert (Bamberg, werkplaats vanaf 1868).

De clavecimbelbouw leed sterk onder wereldoorlog II. Jonge bouwers als Rudolph Dolmetsch, een zoon van Arnold Dolmetsch, overleden en werkplaatsen werden verwoest. Na 1945 begonnen Neupert en Pleyel weer met hun productie. Jonge makers als Konrad Sassmann, Kurt Wittmayer en John Feldberg gingen in de leer bij Neupert, Frank Hubbard bij Dolmetsch en William Dowd en Frank Rutkowski bij Challis. Hubbard en Dowd begonnen samen een werkplaats in Boston, Massachusetts, in 1949, de eerste werkplaats die zich erop concentreerde om clavecimbels te bouwen naar historische principes. Zij werkten samen tot 1958. Zij hadden de clavecimbelbouw in een stroomversnelling gebracht die Ralph Kirckpatrick met de woorden beschreef: 'they accomplished the major revolution of this century in harpsichord building ... a return to seventeenth- and eighteenth-century traditions and principles of construction that had hitherto been practiced only in isolated instances.' Vanaf dat moment had de clavecinist de keuze tussen het clavecimbel met pedaalregistratie en de reconstructies van de historische instrumenten.

Maar in Duitsland was het voor het historische model bijzonder moeilijk want het clavecimbel met pedaalregistratie had al een vaste plek in de muziekwereld veroverd. Elk concertzaal en radiostation had een clavecimbel met pedaalregistratie ter beschikking. Ook aan de conservatoria werd onderwezen op dit type instrument. Martin Skowroneck in Bremen bouwde zijn eerste clavecimbel naar historische principes in 1953. Hoewel Skowroneck na enkele jaren werd vergezeld door Rainer Schütze en Klaus Ahrend bleef het clavecimbel met

pedaalregistratie de concertzaal in Duitsland beheersen tot in 1970.

Daar tegenover waren de historische clavecimbels in de Verenigde Staten wijd verspreid en het clavecimbel met pedaalregistratie werd vooral gebruikt voor de hedendaagse literatuur.

Achteraf blijkt dat het clavecimbel met pedaalregistratie een overgangperiode was en nu steeds meer in de uitverkoop staat. De bouwers in onze tijd bouwen nu vrijwel allemaal na historische principes. Wat brengt de toekomst? Een elektrisch clavecimbel zonder klankkast?